

ЗВ'ЯЗНІСТЬ ТА ЦІЛІСНІСТЬ ЯК ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ ТЕКСТУ

У статті на прикладі текстів офіційно-ділового стилю розглядаються категорії зв'язності та цілісності. Аналізуються засоби зовнішньої і внутрішньої структури тексту та їх значення у професійній діяльності перекладача, а саме у процесі референтного й інформативного читання.

Сама проблема вивчення тексту передбачає різні підходи. Текст, будучи дуже складним об'єктом, вивчається в різних аспектах: лінгвістичному, психологічному, логічному, гносеологічному тощо. Текст - це явище семіотичне, комунікативне, культурологічне, когнітивне тощо.

Метою нашого дослідження є з'ясувати вплив зовнішньої та внутрішньої структури тексту, що забезпечують його зв'язність та цілісність на процес читання та розуміння текстів офіційно-ділового стилю під час їх перекладу з однієї мови на іншу.

Типові "інформативні" тексти пов'язані з певною темою в одній з галузей знань, окрім літератури. Формат інформативного тексту часто стандартний: підручник, технічний звіт, стаття в газеті або журналі, наукова праця, тези, дисертація, протокол про порядок денний зборів.

Такий інформативний тип текстів складає велику частину роботи перекладачів у міжнародних організаціях, багатонаціональних компаніях, приватних фірмах і перекладацьких агентствах.

Під типом текстів розуміють також "різні групи текстів, що належать до одного функціонального стилю мовленнєвої діяльності, але різняться за предметно-змістовними, денотативними характеристиками. Так, тексти офіційно-ділового стилю поділяються на управлінські, юридичні, військові, комерційні, економічні і дипломатичні" [1, с. 12]. У науковому стилі виділяють типи текстів гуманітарних і технічних наук, а в публіцистиці - типи політичних, економічних, правових, морально-естетичних, мистецтвознавчих і деяких інших аспектів.

Крім того, лінгвістикою виділяється три функціонально-сміслових типи мовлення: опис, розповідь, міркування. У своїй роботі В.В. Одинцов, маючи на увазі все різноманіття текстів, поділяє види логічних єдностей на: визначення-пояснення, умовивід-міркування, характеристику-описання, повідомлення-розповідь [2, с. 93], де кожна друга форма є ускладненим варіантом першої форми. Ці чотири ряди логічних єдностей, що є функціонально-смісловими типами мовлення, майже усі тією чи іншою мірою, а іноді у взаємозв'язку подаються у джерелах.

Перекладач повинен знати, що кожний із виділених типів текстів реалізується у певних жанрах. Якщо поділ на типи текстів здійснюється з опорою на предметно-змістовні характеристики текстів, то поділ текстів за жанрами відбувається з опорою на їх композиційні і стилістичні особливості. У різних типах текстів виділяються різні жанри. Наприклад, в офіційно-діловому стилі в

типі військових текстів виділяються накази, повідомлення, рапорти тощо, у дипломатичному - ноти, заяви, угоди, договори, декларації тощо.

На сьогодні існує багато визначень жанру. Мовленнєвий жанр характеризується, за М.М. Бахтіним, триєдністю тематичного змісту, стилю і композиції.

Основними параметрами тексту будь-якого жанру і типу є зв'язність і цілісність тексту.

Зв'язність тексту кореспондує, як стверджують Л.М. Мурзін, О.С. Штерн, з формою, з планом вираження в широкому значенні цього слова і має синтагматичну природу. Структура сприйняття в основному обумовлюється структурою тексту. "Цілісність і зв'язність розглядаються як структури, у яких повинні бути визначені свої одиниці і зв'язки між ними" [3, с. 70].

Ці основні характеристики тексту розглядаються в двох суміжних галузях: лінгвістиці тексту і психолінгвістиці. Як підкреслює І.А. Барінова: "...завдання лінгвістики тексту полягає, насамперед, у виявленні засобів зв'язності, що забезпечують будову "правильного" розгорнутого тексту. Не випадково при такому підході текст розглядається як статичне утворення, поза процесами його створення і сприйняття" [4, с. 5]. При функціональному, діяльнісному підході, що враховує фактор людини (яка створює і сприймає текст) і комунікативній ситуації, виявляється, що основним фактором, який дозволяє говорити про текст як такий, є не зв'язність (як експліцитний, формально-структурний феномен синтаксичної організації), а цілісність (як імпліцитний, функціонально-комунікативний феномен співвіднесення тексту з одним об'єктом, простим або складним). Передати цю цілісність - головне в комунікації. Водночас одна і та ж цілісність може бути реалізована в синонімічних один до одного текстах, що розрізняються за ступенем розгорнутості і структурою.

Цілісність співвідноситься з планом змісту, зі смислом тексту. У різних перифразах тексту цілісність зберігається, тому що вона має парадигматичну основу. Існує припущення, що основна, ядерна цілісність відображається в наборі ключових слів (НКС) тексту (Л.В. Сахарний, С.О. Сиротко-Сибірський, О.С. Штерн). Знання ключових слів дозволяє реципієнту визначити загальний зміст тексту й об'єднати значення окремих слів у цілісний контекст, тобто в нього (реципієнта) формується цілісний образ змісту тексту. "При цьому сам НКС відображає тему тексту, а його упорядкованість - через асоціативні зв'язки - рему. Сама ця упорядкованість, яка має синтагматичне походження, є одним із засобів вираження зв'язності" [5, с. 7].

Сиротко-Сибірський С.О. указує на те, що поняття "ключове слово" по-різному визначається в сучасній науковій літературі. Умовно можна виділити чотири сфери вживання цього поняття: літературознавство і стилістика (В.В. Виноградов, В.М. Борисова, В.Л. Григор'єв); культурологія і країнознавство (Р.Щ. Будагов, Є.М. Вєрєшагін, В.Г. Костомаров); науково-інформаційна діяльність (Г.П. Лун, І.М. Монастирський); сюди ж можна віднести деякі роботи Ю.М. Караулова (психологія і педагогіка) А.М. Соколова, М.І. Жинкіна, С.Ф. Шатілова). Аналіз літератури свідчить, що незважаючи на термінологічні розбіжності у тлумаченні поняття "ключове слово", в основі оперування цим

поняттям лежить єдиний підхід до виділення одиниць мовленнєво-розумової діяльності суб'єкта" [6, с 6].

Цілісність тексту, тісний взаємозв'язок його складових одержала в сучасній лінгвістиці назву когерентність тексту... "Когерентність тексту не є явище тільки смислове. Вона виявляється одночасно у вигляді структурної, смислової і комунікативної цілісності, що співвідносяться між собою як форма, зміст і функція" [7, с. 17]. Смилова цілісність тексту полягає в єдності його теми. "...Темою цілого тексту або мікротексту ми вважаємо смислове ядро, що розуміється як узагальнений концентрат усього змісту тексту... Тема цілого мовного твору аж ніяк не є арифметичною сумою окремих тем" [7, с. 17]. О.І. Москальська наголошує, що "єдність теми забезпечується тотожністю референції відповідних слів..." [7, с. 20].

Стосовно комунікативної цілісності тексту, то вона виражається в комунікативній послідовності її складових. "Суть цього явища полягає в тому, що кожне наступне речення опирається в комунікативному плані на попереднє, просуваючи висловлення від відомого, "даного", до нового, внаслідок чого утворюється тема-рематичний ряд" [7, с. 21]. О.І. Москальська пропонує кілька моделей структури тема-рематичного ряду.

"Структурування цілісності тексту... відображається в організації його тема-рематичної структури. Розгортання тема-рематичної структури є актуалізацією компонентів цілісності тексту. Вважається, що організація тема-рематичних структур у тексті... визначає синтагматичну організацію цього тексту в цілому" [4, с. 12].

"Структурна цілісність тексту є зовнішнім вираженням його смислової (тематичної) і комунікативної цілісності. Тому, описуючи явища тематичної, комунікативної і структурної цілісності тексту, ми зіштовхуємося з тими ж явищами, що повертаються до нас різними своїми гранями" [7, с. 27]. О.І. Москальська у своєму дослідженні пише, що речення, що входять до складу тексту, пов'язані між собою не тільки єдністю теми і відношенням комунікативної прогресії, але і різноманітними зовнішніми сигналами, які вказують на те, що вони являють собою частини одного цілого й утворюють у своїй сукупності структурну єдність.

"Смилові відношення на рівні абзацу і тексту (внутрішньотекстові зв'язки), - пише у своєму дослідженні І. Авхачева, - ...мають особливий характер. Поряд із "суто" логічними відношеннями причини, наслідку, умови, допустовості тощо, тут виражаються смислові відношення, які передають розвиток складної думки в логічній послідовності і складові архітектури тексту ". Мовні засоби можуть бути функцією формальних показників міжфразових логіко-смилових відношень. Це - сполучники, сполучні прислівники, вставні слова і словосполучення, прийменникові вислови, вставні обороти, вставні речення, частини складнопідрядних речень, а також цілого самостійного речення. Перераховані засоби мови називаються в літературі по-різному: "експліцитні логічні конектори" (Р. Куірк та ін.), "індикатори зв'язності" (В.С. Берзон), "сигнали зв'язку" (В.М. Скибо), "вказівні форми" (В. Каллмейер та ін.)" [8, с. 61-62].

Сигналами структурного зв'язку між реченнями "служать займенники і займенникові прислівники, вибір артикля, вживання часів і багато чого іншого" [7, с. 26].

Усі види референтного й інформативного професійно-орієнтованого читання перекладача в умовах гнучких моделей їхнього сполучення по-різному пов'язані з усіма видами цілісності і зв'язності тексту як об'єкта цього виду мовленнєвої діяльності і відбуваються на основі зв'язку "поняття-поняття", або це читання за ключовими поняттями, вираженими ключовими словами, що відображають тематичний план будь-якого тексту. Таке читання пов'язане зі смисловою цілісністю тексту, що виражається в єдності його теми. Єдність теми, як ми зазначали вище, у будь-якому тексті чи його відрізьку як цілому виявляється в регулярній повторюваності ключових СЛІВ, пов'язаних з темою.

"У всіх випадках єдність теми забезпечується тотожністю референції відповідних слів у масштабі абзацу, надфразової єдності, тексту, тобто співвіднесенням даних слів з одним і тим же предметом, явищем реальної дійсності, "референтом" [9, с. 20]. Тому опора в референтному читанні йде на мовні засоби в парадигматичному плані [10, с. 50], на головні і другорядні референти, що входять до обсягу основної теми і підтем, підпорядкованих їй на різних рівнях.

Текстовий референт як основне, ключове слово найчастіше задається у заголовку і підзаголовках, що виконують настановчу функцію [11]. У референтному читанні важливими стають лексико-тематичні ряди слів, що починаються з домінуючого опорного ключового слова.

Інформативне читання і всі його види пов'язані з комунікативною, структурною цілісністю і зв'язністю тексту: Оскільки рема несе нову інформацію, то усі види інформативного читання ґрунтуються на другій частині актуальної пари. У зв'язку з тим, що актуальний зв'язок у будь-якому тексті виникає "в результаті відтворення компонентів актуалізованого змісту першого речення в наступних" [3, с. 86], то дуже важливо, щоб у перекладача він не порушувався, щоб він не упустив логічну ланку в ланцюжкові міркувань. Інакше будь-яка інформація, яку потрібно виразити в тексті перекладу за допомогою засобів іншої мови, буде сприйнята неадекватно. Тому перекладач, відтворюючи задану в тексті думку, працюючи з першою відправною фразою тексту повинен побачити, за рахунок повторення якого слова чи його заміни, якого словосполучення, автор досягає в наступній фразі їхнього зв'язку. Тому у всіх видах інформативного читання комунікативна цілісність тексту знаходиться у взаємодії з його зв'язністю.

Таким чином, у тексті як об'єкті діяльності професійно-орієнтованого читання перекладача в умовах міжкультурної ділової комунікації, у якому графічно відображена за допомогою засобів іноземної мови сформована і сформульована зовнішнім письмовим способом (І.А. Зімня) думка автора, ми виділили основні компоненти його характеристики, а саме функції, стилі, жанри, типи текстів, їхню цілісність і зв'язність, без знання яких у перекладача не відбудеться в процесі гнучкого читання відтворення і переформулювання розгорнутої автором думки. Усі зазначені суттєві характеристики цілого тексту в діяльності читання пов'язані з такими важливими питаннями, як його внутрішня і

зовнішня структура, особливості композиційної організації, засоби вираження їх у тексті. Без розуміння і знання цих аспектів неможливо адекватне й ефективне смислове зорове сприйняття, осмислення і розуміння інформації перекладачем у рамках різних моделей гнучкого професійно-орієнтованого читання. Це все складає освітній компонент підготовки майбутніх перекладачів, тому ми надаємо цьому важливого значення.

Література

1. Кыркунова.Л.Г. К вопросу о стилевой структуре официально-деловых текстов // Актуальные проблемы теории, практики перевода и подготовки переводчиков. - Пермь, 1998. - С. 103-105.

2.Одинцов В.В. Стилистика текста. - М.: Наука, 1980. - 263 с

3.Мурзин Л.Н, Штерн А.С. Текст и его восприятие. - Свердловск: Уральского ун-та, 1991. - 172 с.

4.Барина И.А. Особенности цельности и связности при построении текстов в разговорной речи: Автореф. дис. ... канд. филол. наук 10.02.01. - Л., 1988. - 15 с.

5.Строителева Л. А. Композиционные особенности текстов научно-эпистолярного жанра XVII в. ./ Лингвостилистические особенности научного текста. - М.: Наука, 1981.- 180 с.

6.Сиротко-Сибирский С.А. Смысловое содержание текста и его отражение в ключевых словах (на материале русских текстов публицистического стиля): Автореф. дис.... канд.' филол. наук-10.02.01. - Л., 1988. -15 с.

7.Москальская О.И. Грамматика текста. - М.: Высшая школа, 1981. - 183 с.

8. Kallmeyer W., Klein W., Meyer-Hermann R., Netzer K., Siebert HJ. Lektürkoleg zur Textlinguistik., Athenäum Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 1974. - 346 S.

9. Рубинштейн СЛ. Принципы и пути развития психологии. - М.: Изд-во АН СССР, 1959. - 354 с.

10. Міщик Л.І. Теоретико-методичні основи професійної підготовки соціального педагога у закладах вищої освіти: Дис....докт. педнаук: 13.00.01. — Запоріжжя, 1997.-358 с.

11. И. Копыленко О.М. Роль смысловой структуры в его понимании: Автореф. дис. ... канд. филол. наук 10.02.19.-Алма-Ата, 1975.- 16 с.

